

Д.А. Кананенка

Асабовыя назоўнікі нямецкага паходжання ў мове беларускай мастацкай прозы

Лексічны склад любой мовы, у тым ліку беларускай, – не застылая маса, а арганізм, які няспынна развіваецца па пэўных законах. Як слушна сцвярджае Б.А. Плотнікаў, «дэталевае і ўсебаковае апісанне ўсіх лексічных адзінак беларускай мовы ўяўляе сабой доўгі па часе і надзвычай карпатлівы, ёмісты па навуковых высілках працэс, які не можа быць канечным» [1]. У працэсе развіцця мовы тое ці іншае слова «старэе» ці зусім знікае, можа вярнуцца з новым значэннем ці яго адценнем, і рухавіком у гэтых зменах слоў з'яўляецца народ. Калі новыя пакаленні не прымаюць слова, то нават самы таленавіты пісьменнік не можа ўвесці яго ў актыўны запас, бо «геній мовы разумнейшы за пісьменнікаў і ведае, што прыняць і што адкінуць» [2]. Мабыць, у самой народнай мове дзейнічаюць законы нараджэння слоў, іх развіцця.

Такія ж адносіны праяўляюцца і ў дачыненні да іншамоўнай лексікі. Народ выбірае з яе толькі тыя словы і выразы, якія абазначаюць жыццёва важныя прадметы і з'явы, не маюць сабе адпаведнай замены ў роднай мове, гучаць звыкла для большасці людзей. Пры гэтым мова захоўвае сваю самастойнасць, нягледзячы на запазычанні з розных моў, бо часцей за ўсё падпарадкоўвае іх сваім законам на ўсіх яе ўзроўнях: фанетычным, арфаграфічным, граматычным.

Пісьменнік выступае і архіварыусам, захавальнікам слоў эпохі, калі адлюстроўвае жывую сучаснасць (у наступных пакаленнях гэта гісторыя) і калі піша на гістарычную тэму, і прадстаўніком народа, які дэманструе свае адносіны да таго ці іншага факта, з'явы жыцця, што абазначаюцца канкрэтным словам, выбраным з актыўнага маўлення героя. У метамове мастацкіх твораў беларускай літаратуры маўленне пісьменнікаў і іх герояў адлюстроўвае, зразумела, тыя змены і працэсы, якія адбываюцца ў жыцці грамадства і людзей. Зрабіць гэта дакладна і яскрава ўдаецца тады, калі мастацкая выразнасць створаных аўтарам вобразаў дасягаецца не ад незвычайнага спалучэння слоў, а ад іх матываванасці ў дадзеным кантэксце. І тут асаблівае значэнне мае веданне агульнамоўных норм, якія дзейнічаюць у дадзеную эпоху. Спашлёмся на выказванне Д.М. Шмялёва: «Мова мастацкай літаратуры, што ствараецца майстрамі слова, уяўляе сабой, як правіла, узор-

нае выражэнне літаратурнай формы агульнанароднай мовы» [3] і заўважым, што пры чытанні твораў розных аўтараў, напісаных у адзін і той жа або розны час пра адну і тую ж эпоху, знойдзем прыклады слоў, сярод якіх і запазычанні, якія складаюць актыўны слоўнік носьбітаў беларускай мовы. Метамова аўтара мастацкага твора і ўзоры маўлення яго герояў – сродак адлюстравання жыцця эпохі, стагоддзя, а таксама чалавека ў адпаведны перыяд яго жыццядзейнасці. Тут можна выдзеліць разнастайныя тэматычныя пласты нямецкіх па паходжанні слоў (прафесійна-вытворчай, ваенная, грамадска-палітычная, сацыяльна-эканамічная, бытавая лексіка і г.д.), падпарадкаваныя ідэйным і эстэтычным задачам, якія раўнапраўна са спрадвечна беларускімі словамі выконваюць усе асноўныя функцыі беларускай літаратурнай мовы і мовы мастацкай літаратуры.

Лексіка-тэматычная група прафесійна-вытворчай лексікі з'яўляецца самай буйной па колькасці назваў асоб. У мове мастацкіх твораў яны абазначаюць асоб па прафесіі, спецыяльнасці, роду заняткаў:

БАЛЕТМАЙСТАР (ням. Ballettmeister) – пастаноўшчык балетаў, харэаграфічных мініячур, танцаў: *Дзед наняў па Алесевай просьбе балет-майстра, настаўніка спеваў і яшчэ пастаноўшчыка, ён жа – настаўнік французскай і італьянскай* (У. Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім); **БУХГАЛТАР** (ням. Buchhalter) – спецыяліст па грашовых разліках ва ўстанове, на прадпрыемстве: *Ён [бацька] працаваў галоўным бухгалтарам, яму нават часам дырэктар завода не мог прэчыць* (Р. Сабаленка. Блакітнае ззянне); **ГАРБАР** (польск. garbarz, ад с.-в.-ням. gerwer) – той, хто займаецца апрацоўкай і вырабам шкур: *Бацька Вользін быў гарбар, з сям'і патомных мінскіх гарбароў, якія ў далёкія часы выраблялі скуры саматужна, а пры савецкай уладзе працавалі на заводзе* (І. Шамякін. Гандлярка і пазт); **ГРАБАР** (польск. grabarz, ад с.-в.-ням. grabaere) – землякоп: *Менш як на метравай глыбіні грабары наткнуліся на дамавіну* (Ян Скрыган. Памяць зямлі); **ЕГЕР** (ням. Jäger) – 1) прафесіянальны паляўнічы, які кіруе паляваннем; 2) служачы запаведніка, які даглядае і вывучае жывёл і птушак, што там разводзяцца; 3) салдат асобых стралковых (егерскіх) палкоў у некаторых еўрапейскіх арміях у XVIII–XIX стст. У сучаснай беларускай мастацкай прозе слова часцей ўжываецца ў другім значэнні: *А мне здаецца, што егер павінен любіць не толькі лес, гэтую зялёную дзяржаву дрэў, але перажываць і за кожнага растаптанага мураша, і за кожную няспетую птушыную песню* (Я. Сіпакоў. Па зялёную маланку); **КАПЕЛЬМАЙСТАР** (ням. Kapelmeister) – кіраўнік хору, аркестра; дырыжор: *Дзядзька Павал адкінуў ад сябе дрымоту, чухануўся плячыма аб комін, усхапіўся, шалыгнуў на край печы, развёў рукі і замахаў імі ў такт да музыкі, як капельмайстар* (К. Чорны. Малюнак); **КУХАР** (польск. kucharz < чэш. kuchař, ад с.-в.-ням. kuchepraere) – той, хто гатуе стравы, повар: – *Што гэта за чалавек? – зацікавіўся Патржанецкі. – Свой чалавек. Мой кухар, пакаёўка і ўсё што хочаце* (А. Чарнышэвіч. Світанне); **КУШНЕР** (ст.-польск. kuszniarz, ад с.-в.-ням. kürsenaere) – рамеснік, які вырабляе шкуры на футра і шые з футра: *І гэта бацька ў змове з кушняром Вежы, славым майстрам, запэўніў аднаго з Вітахмовічаў, Сымона, што бываюць і зайцы паласатыя, і ў доказ гэтага паказаў шкурку і сказаў, што за другі экзэмпляр не пашкадуе і тысячы рублёў* (У. Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім); **МУЛЯР** (польск. mularz, ад с.-в.-ням. mīlraere) – 1) рабочы, які ўзводзіць будынкі з цэглы або каменю; 2) пачнік. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўжываецца часцей ў першым значэнні: *У той час на будоўлі стварылі камсамольскую ячэйку, многія хлопцы паступалі ў камсамол і, вядома, пацягнулі туды і лепшага муляра Пшанічнага* (В. Быкаў. Жураўліны крык); **РЫМАР** (польск. rymarz, ад ням. Riemer) – майстар, які вырабляе ра-

менную вупраж: *Праз пяць дамоў ад яго [Надэльсона] – «Рымар Кучын»* (А. Чарнышэвіч. Світанне); **СЛЕСАР** (польск. ślosarz, ад ням. Schlosser) – рабочы, спецыяліст па ручной апрацоўцы, зборцы і рамонту металічных вырабаў: *Харошы хлопец. Уткін. Разведчык. Слесар. І на гітары іграе* (Я. Брыль. Казачок); **ФАРЭЙТАР** (ням. Vorreiter) – кучар, які сядзіць на першым кані пры запрэжцы цугам. У старажытнабеларускі перыяд слова ўжывалася ў значэнні «памочнік, пярэдні коннік». З цягам часу яго семантыка звужалася, і засталася толькі адно значэнне «пярэдні коннік». У гэтым значэнні германізм *фарэйтар* ўжываецца ў сучаснай беларускай мастацкай прозе як гістарызм: *Другі лёкай паспеў за гэты час памагчы фурману прыўзняць гальму і зняў з галоўнага каня хлапчыну-фарэйтара, у якога замлелі ногі, а з карэты ўсё яшчэ ніхто не выходзіў* (У. Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім); **ФЕЛЬЧАР** (ням. Feldscher) – медыцынскі работнік з сярэдняй спецыяльнай адукацыяй: *Фельчар доўга мяне мацаў, тыцкаў пальцам у падбародак, загадваў разяўляць рот* (Р. Сабаленка. Падарожжа ў Рослікі); **ФУРМАН** (польск. furman, ад ням. Fuhrmann) – чалавек, які кіруе коньмі ў запрэжанай павозцы: *Зрэдку праходзіла конка; з гары коні гоцкалі трухам, а пад гару напіналіся як маглі, і фурман, падпярэзаны і строгі, пакручваў над імі пугаю і торгаў за лэйцы* (Ян Скрыган. Ранішня росы); **ШВЕЙЦАР** (ням. Schweizer) – вартаўнік ля ўваходных дзвярэй у пад'ездах устаноў, гасцініц, рэстаранаў: *Як і ўсюды, у гэты дзень і ў летнім рэстаране было поўна людзей. Швейцар упускаў столькі, колькі выходзіла з залы* (Р. Сабаленка. Трэці лішні); **ЮВЕЛІР** (ням. Juwelier, ад ст.-ням. jubelierer) – 1) майстар, які вырабляе рэчы з дарагіх металаў і каштоўных камянёў; 2) гандляр каштоўнымі рэчамі, упрыгожанямі. У сучаснай беларускай мастацкай прозе германізм ужываецца пераважна ў першым значэнні: *Затое з якою пшчотаю лашчаць мае рукі колас, гэты створаны табою цуд, з якою асцярогаю качаюць яны на грубай шурпатай далоні зернятка – мусіць, так кожную крупінку золата пелягуць ювеліры* (Я. Сіпакоў. Акно, расчыненае ў зіму).

Большая частка лексем данай падгрупы запазычана ў старажытны перыяд (XIV–XVIII стст.): *гарбар, грабар, кухар, муляр, слесар, фурман*. Амаль усе яны актыўна ўжываюцца ў мове беларускай мастацкай прозы. І толькі некалькі лексем, такія як *кушнер, рымар, фарэйтар*, перайшлі ў разрад гістарызмаў.

Лексіка-тэматычная група ваеннай лексікі таксама прадстаўлена вялікай колькасцю назваў асоб нямецкага паходжання – ваеннаслужачых, военачальнікаў, збройнікаў і інш., асоб, звязаных з ваеннай справай:

АД'ЮТАНТ (ням. Adjutant, ад лац. Adiutans, -ntis = памочнік) – 1) *ваеннаслужачы пры камандзіры для выканання службовых даручэнняў; 2) афіцэр, адказны за справаводства ў штабах дарэвалюцыйнай рускай арміі; 3) прыдворны ваенны чын у свіце манарха*. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўжываецца пераважна ў першым значэнні: *Камбрыг быў з ад'ютантам. Ад'ютант жыў у другой палавіне хаты* (І. Пташнікаў. Найдорф). У другім і трэцім значэннях даны германізм ужываецца ў якасці гістарызма: – *Нядрэнна прыдуманая. А той? – Іваноў трыццаты. – Ты што, жартуеш? – абурываюся Алясь. – На самай справе. Ад'ютант для асобных даручэнняў пры пецярбургскім ваенным генерал-губернатары* (У. Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім); *На запыленай скрыні стаіць не менш запылены, пад пылам чорны капялюш-трохвуголка. Сямейная рэліквія па тым з Радзівілаў, што быў ад'ютантам у Аляксандра I* (Я. Брыль. Думкі звычайныя); **АФІЦЭР** (ням. Offizier) – асоба каманднага саставу арміі і флоту, а таксама міліцыі і паліцыі (ад малодшага лейтэнанта да палкоўніка ўключна): *Два тыдні яго [Антоса Галамаку], навабранца, муштравалі ў павятовым горадзе, навучылі разбіраць і складаць вінтоўку, страляць, аддаваць чэсць афіцэрам і*

адправілі на Заходні фронт у акопы (А. Чарнышэвіч. Світанне); ГРУПЕНФЮ-РЭР (ням. Gruppenführer) – званне ў СС у фашысцкай Германіі, якое адпавядала званню генерал-лейтэнант. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўжываецца ў якасці гістарызма: **Групенфюрэр фон Готберг** хвіліну маўчаў, а калі загаварыў зноў, у голасе яго Рэйзе адчуў стрыманую ярасць і рашучасць (І. Мележ. Мінскі напрамак); ОБЕР-ЛЕЙТЭНАНТ (ням. Oberleutnant) – паручнік у нямецкай, аўстрыйскай і ў даўняй польскай арміі. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўжываецца як гістарызм: *Пад вечар – «ліквідаваць паўстанне» – прыехаў обер-лейтэнант з трыма салдатамі* (Я. Брыль. Ты мой найлепшы друг); ОБЕР-ФЕЛЬДФЕБЕЛЬ (ням. Oberfeldwebel) – старшы унтэр-афіцэр. Даны германізм не зарэгістраваны ў лексікаграфічных слоўніках, але ўжывальны ў сучаснай беларускай мастацкай прозе ў якасці гістарызма: *Цытую са «Справаздачы пра баявы вопыт», падпісаны оберфельдфебелем Шрадэ, з 283-й ахоўнай дывізіі фашысцкіх карнікаў* (Я. Брыль. Косю мой, косю); ОБЕР-ЯФРЭЙТАР (ням. Obergefreite) – старшы салдат у арміях некаторых еўрапейскіх краін: *Увесь узвод, які абараняў гэты ўчастак, разам з обер-яфрэйтарам Гетэрыхам, прапаў без вестак* (І. Мележ. Мінскі напрамак); РЭКРУТ (ням. Rekrut) – салдат-навабранец у некаторых еўрапейскіх арміях і ў дарэформеннай царскай Расіі: *Народ, палітычныя правы якога абмяжоўваюцца правам плаціць падаткі, правам стаеіць у армію рэкрутаў і крычаць «ура», яшчэ не мае асіміляцыйных сіл* (У. Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім); САЛДАТ (ням. Soldat) – 1) радавы ваеннаслужачы сухапутнага войска; 2) ваеннаслужачы наогул; 3) перан. той, хто аддана служыць якой-н. справе. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўжываецца даволі часта ва ўсіх трох значэннях: *Яго, маладога і прыгожага мінёра, упершыню ўбачылі тут адразу пасля таго, як нашы выбілі немцаў з Млынароў; цэлы ўзвод салдат прыехаў сюды, каб размініраваць палі, лугі і лясы* (Я. Сіпакоў. Усе мы з хат); *Алошнюю сувязь з роднай хатай – пацёрты блакнот з трыма фотаздымкамі (пісем яшчэ не было) – забраў з кішэні прыезджы салдат* (Я. Брыль. Ты мой найлепшы друг); – *А яшчэ ў гімназіі вучыўся. Вы не бандыты, аслы такія! Вы салдаты! Зразумеў? Ты салдат* (А. Чарнышэвіч. Світанне); УНТЭР-АФІЦЭР (ням. Unteroffizier) – званне малодшага каманднага саставу ў царскай арміі і некаторых арміях іншых краін: *З-за нястачы яго [гаручага] кінулі ўжо некалькі аўтамашын, хоць яны былі не лішнія. Уцалелыя транспарцёры і грузавікі перапоўнены салдатамі і унтэр-афіцэрамі* (І. Мележ. Мінскі напрамак); ФЕЛЬДМАРШАЛ (ням. Feldmarschall) – вышэйшае генеральскае званне ў арміях некаторых краін: *Тады ўжо іншы фельдмаршал, іншы Эрых і фон – Манштэйн – гаварыў: «У варожых гарадах значнай частцы насельніцтва даводзіцца галадаць* (Я. Брыль. Чытаючы...); ФЕЛЬДФЕБЕЛЬ (ням. Feldwebel) – званне старшага унтэр-афіцэра ў пяхотных, артылерыйскіх і інжынерных часцях армій некаторых краін. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўжываецца ў пераносным значэнні: – *Ёсць, капітан! Багалевіч б'ецца, як фельдфебель* (А. Чарнышэвіч. Світанне); ФЛІГЕЛЬ-АД'ЮТАНТ (ням. Flügeladjutant) – афіцэр у свіце цара, які выконваў абавязкі ад'ютанта, або афіцэр для даручэнняў пры камандуючым арміяй у царскай Расіі: – *Кажуць, вось-вось накіруюцца па Маскоўскім гасцінцы да сарака генералаў світы і флігель-ад'ютантаў, – спакойна сказаў Звяждоўскі* (У. Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім); ШАР-ФЮРЭР (ням. Scharführer) – званне ў СС у фашысцкай Германіі, якое адпавядала званню фельдфебеля: *[Фрыдрых Аленштайн] Прыехаў не адзін. З памочнікамі – малодшымі навуковымі супрацоўнікамі. Якія мелі званне шарфюрэраў, штаб-сяржантаў* (Я. Коней. Нямігі берагі...); ЮНКЕР (ням. Junker = малады дваранін) – 1) выхаванец ваеннага вучылішча, якое

рыхтавала афіцэраў у царскай Расіі; 2) памешчык у былой Прусіі. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўжываецца ў другім значэнні ў якасці гістарызма: *А навакол, колькі відаць пад шэрым каўпаком з імглы і нізкіх хмар, уся зямля належыць юнкеру, і ўся яна густа пакрыта кучкамі гною* (Я. Брыль. Ты мой найлепшы друг); ЯФРЭЙТАР (ням. Gefreiter) – першае воінскае званне, якое прысвойваецца салдату: *У горадзе ўсё ж такі лепш, а ў гэтай глушы ўсё ў руках п’янага яфрэйтара* (Б. Мікуліч. Цяжкая гадзіна).

Усе лексемы данай падгрупы запазычаны ў XIX–XX стст., акрамя ад’ютант, афіцэр і салдат, вядомых у XVII – пач. XVIII ст., аднак большасць з іх перайшла ў разрад гістарызмаў.

Грамадска-палітычная лексіка прадстаўлена падгрупай назваў асоб паводле ўдзелу ў грамадскім жыцці:

БУРГАМІСТР (с.-в.-ням. bürgemeister) – 1) выбарная асоба, якая ўзначальвала мясцовае самакіраванне ў сярэднявечных гарадах, дзе дзейнічала магдэбургскае права, у т.л. і ў гарадах Вялікага княства Літоўскага; 2) кіраўнік гарадской управы ў некаторых краінах Заходняй Еўропы (Германіі, Бельгіі і інш.). У старабеларускі перыяд ужывалася ў першым значэнні. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўжываецца ў якасці гістарызма са значэннем «кіраўнік гарадской управы ў часы нямецкай акупацыі»: *У вайну ў гарадку былі нямецкі зондэрфюрэр і беларускі бургамістр, прыезджыя жандары і мясцовыя паліцаі* (Я. Брыль. Апоўначы); ГЕРОЛЬД (ням. Herold) – вясчальнік пры двары караля або феадальнага правіцеля, распарадчык на рыцарскіх турнірах у сярэднявечнай Зах. Еўропе: *Бо гэтага не бачыў ніхто, бо, як бы і што ні казалі, галоўным у эстафеце пакаленняў былі не турніры, не аксамітныя плашчы герольдаў, не мудрыя каралеўскія загады, а чалавек, які адліваў сталь для дзіды, ткаў аксаміт, вырабляў паперу, на якой пісаліся загады* (У. Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім); ГРАФ (польск. graf, ад ням. Graf) – дваранскі тытул у Зах. Еўропе і дарэвалюцыйнай Расіі. У сучаснай беларускай мастацкай прозе слова граф ужываецца ў якасці гістарызма: *Спачатку ён [бацька] узяўся нам з сястрычкаю апавядаць пра вінныя скляпы венгерскага графа, дзе ў віне з расстраляных бочак патанулі колькі дзесяткаў п’яных салдацікаў* (У. Арпоў. Гарэла свечка); МАРШАПАК (польск. marszałek < чэш. marsalek, ад ст.-в.-ням. marahscalc = канюшы) – 1) вышэйшая службовая асоба ў Вялікім княстве Літоўскім і ў феадальнай Польшчы; 2) старшыня сейму ў Рэспубліцы Польшча. У старажытнабеларускі перыяд мела значэнне «павятовы кіраўнік дваранства». У сучаснай беларускай мастацкай прозе даны германізм ужываецца ў якасці гістарызма: *Факты дыфамачыі сапраўды мелі месца дванаццаць год назад, калі Кроер вырашыў выставіць сваю кандыдатуру ў павятовыя маршалкі* (У. Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім); РЫЦАР (польск. rycerz < чэш. rytíř, ад с.-в.-ням. ritter) – 1) прадстаўнік ваенна-землеўладальніцкага саслоўя ў сярэднявечнай Еўропе; 2) перан. самаадданы, велікадушны чалавек, які шчыра служыць чаму-н. Як і ў старажытнабеларускі перыяд, слова ўжываецца ў першым значэнні: *Там [у кнізе] апісваецца пра аднаго рыцара Айвенга. Як яго любіла адна дзяўчына, а ён яе не, бо любіў другую* (А. Чарнышэвіч. Світанне). Разам з тым яно адзначаецца і ў пераносным значэнні: *Гэта быў шчаслівы выпадак сустрэчы з надзіва таленавітым чалавекам, можна сказаць, рыцарам* выбранага сабе віда мастацтва (Ян Скрыган. Літургія); ПАЛІЦМАЙСТАР (ням. Polizeimeister) – начальнік паліцыі ў буйных гарадах некаторых краін, а таксама ў царскай Расіі. Ужыванне германізма паліцмайстар пашырылася, калі тэрыторыя Беларусі была ў складзе Расійскай Імперыі. У сучаснай беларускай мастацкай прозе даны германізм ужываецца як гістарызм: *На вуліцу*

выбягалі толькі найбольш мужныя. І ўсё гэта аніак не датычылася **паліцмайстра** Агарова, які замест дзейных захадаў займаўся фліртам з актрысамі (У. Караткевіч. Зброя); СОЛТЫС (ст.-польск szoltyś, ад с.-в.-ням. Schultheise) – вясковы стараста ў Вялікім княстве Літоўскім, феадальнай і буржуазнай Польшчы. Слова солтыс было запазычана ў старажытнабеларускі перыяд. У гады нямецкай акупацыі абазначала адпаведную асобу ў вёсцы. У творах сучаснай беларускай мастацкай прозы ўжываецца як гістарызм: *Як гаварылася: на ўсю вёску адны боты, ды і тыя ў пана солтыса, адна карова, ды і тая ў ксяндза-прабошча* (Я. Брыль. Вечар і раніца); ШПЕГ (польск. szpieg < чэш. špeh, ад нем. Späher) – *тайны агент, які сочыць за кім-н.; шпik*. Слова было запазычана ў старажытнабеларускі перыяд. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўжываецца ў якасці гістарызма: *Кожнага падпольшчыка пілсудчыкі намагаліся зрабіць шпіёнам, шпегам, паставіць яго па-за законам* (Я. Брыль. Два словы); ШПІЁН (ням. Spion) – засакрэчаны агент, які выведвае дзяржаўныя і ваенныя тайны і выдае іх іншай дзяржаве: *Як выкрыты шпіён, Бранавіцкі ўжо быў не толькі непатрэбны, а шкодны* (А. Чарнышэвіч. Світанне); ШТАЛМАЙСТАР (ням. Stallmeister) – 1) адзін з прыдворных чыноў у царскай Расіі; 2) устарэлая назва рэжысёра манежа, які вядзе цыркавую праграму. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўжываецца ў якасці гістарызма: *Ён [Эверс] і яшчэ унь той, Чарткоў, шталмайстар, ды яшчэ тая порхаўка, сенатар Княжэвіч, міністр фінансаў – шырма*. (У. Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім); Большасць лексем данай падгрупы з'яўляецца даўнімі запазычаннямі. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўсе яны ўжываюцца ў якасці гістарызмаў.

Сацыяльна-эканамічную лексіку прадстаўляюць назвы асоб паводле ўдзелу ў эканамічным жыцці:

БАЎЭР (ням. Bauer) – нямецкі селянін-землеўласнік. Германізм баўэр ўжываецца ў сучаснай беларускай мастацкай прозе ў якасці экзатызма: *Ён [Фліс] мог гадзінамі бубніць пра ўсе падзеі свайго дня, пра кожны кавалак яды, пра кожны крок сваіх баўэраў* (Я. Брыль. Ты мой найлепшы друг); БЮРГЕР (ням. Bürger) – 1) гараджанін у сярэднявечковай Еўропе; 2) перан. абывацель, мешчанін. Германізм бюргер у сучаснай беларускай мастацкай прозе найчасцей ужываецца ў пераносным значэнні для назвы асобы, светапогляд якой абмежаваны толькі дробнымі асабістымі інтарэсамі: *Ну, не станеш жа тлумачыць кожнаму неадукаванаму таўстамясаму бюргеру, што голем – гэта не пякельнае спараджэнне, а вынаходства перадавой навукі* (З. Дзядзенка. Голем з Малой Мар'ямпольскай); ГАНДЛЯР (польск. handlarz, ад нем. Händler) – 1) той, хто займаецца гандлем; 2) перан. беспрынцыповы чалавек, які гандлюе сваім сумленнем, талентам, перакананнямі. Семантычнае поле слова гандляр не змянілася, найчасцей ужываецца ў сучаснай беларускай мастацкай прозе ў першым значэнні для назвы адпаведнай асобы: *У тым драўляным радзе размясціліся бяднейшыя гандляры; яны прадаюць гузікі, фарбу і іншую дробязь* (А. Чарнышэвіч. Світанне); ЖАБРАК (польск. zebrak, ад ст.-в.-ням. seffr) – той, хто жабруе, жыве з міласціны. Слова жабрак запазычана ў старажытнабеларускі перыяд. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўжываецца ў тым жа значэнні: *Як гэта, я ніяк не пайму, ён [Ручаль] просіць у людзей, нібы жабрак, а не забірае* (Я. Сіпакоў. Усе мы з хат).

Усе лексем данай падгрупы з'яўляюцца актыўна ўжывальнымі ў сучаснай беларускай мастацкай прозе.

Лексіка, якая характарызуе чалавека ў фізічных, псіхічных і інтэлектуальных адносінах, прадстаўлена падгрупай назваў людзей у залежнасці ад полу і ўзросту, ступені сваяцтва, расавых прыкмет, фізічных, псіхічных, разумовых і маральных якасцей:

МАХЛЯР (польск. machlarz, ад с.-в.-ням. mechele) – жулік, ашуканец з мэтай нажывы. Слова махляр запазычана ў старажытнабеларускі перыяд. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ужываецца ў тым жа значэнні: *Прыемна адчуваць сябе ўдзельнікам вось гэтае крамы, дзе за прылаўкам стаіць свой чалавек, а не махляр які, каб выдурыць ад цябе фунт ці капейку* (А. Чарнышэвіч. Світанне); **МУРЫН** (польск. murzyn < ст.-в.-ням. mor, ад лац. maugus) – уст. негр, арап. Слова мурын запазычана ў старажытнабеларускі перыяд. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўжываецца ў тым жа значэнні як архаізм: – *Гэта мой мурын, – з некаторым гонарам растлумачыла старая пані. – Саслужывец мужа-нябожчыка прывёз падарунак* (У. Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім); **ШВАГЕР** (ням. Schwager) – брат жонкі або муж сястры ці жончынай сястры. Германізм швагер запазычаны ў старажытнабеларускі перыяд. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўжываецца ў тым жа значэнні: *Гэта [Платон Галавач] быў не толькі старэйшы таварыш, а Аркадзеў швагер: дзве сястры-случанкі, Ніна і Аксеня Вечар, сталі ім [Змітру, і Юліку] жонкамі* (Ян Скрыган. Скураное паліто).

Усе лексемы данай падгрупы з'яўляюцца даўнімі запазычаннямі, але актыўна (акрамя мурын) ужываюцца ў сучаснай беларускай мастацкай прозе.

Лексіка, якая характарызуе навуку, культуру і мастацтва, прадстаўлена назвамі дзеячаў навукі, літаратуры, культуры і мастацтва, аўтараў і выканаўцаў:

МАЛЯР (польск. malarz, ад с.-в.-ням. malaere) – 1) рабочы, які фарбуе, беліць дамы, памяшканні і інш.; 2) перан. бяздарны жывалісец. Слова маляр запазычана ў старажытнабеларускі перыяд у значэнні «жывалісец». З цягам часу першапачатковае значэнне набыло адмоўны характар і стала пераносным. Даная лексема называе цяпер асобу іншага занятку: *Зноў, як калісьці – ужо ў трэці раз, – завіхаюцца пры ім [доме] будаўнікі, маляры* (І. Мележ. Дом пад сонцам); **МУЗЫКАНТ** (ням. Musikant, ад лац. musica = музыка) – той, хто займаецца музыкай як мастацтвам або іграе на музычным інструменце. Слова музыкант запазычана ў старажытнабеларускі перыяд. У сучаснай беларускай мастацкай прозе ўжываецца ў тым жа значэнні: – *Хто ж у вас жэніцца? – спытаў я. – Гармонік! Я музыкант, і мяне ўсе на вяселлі просяць* (Я. Сіпакоў. Усе мы з хат).

Лексемы данай падгрупы запазычаны ў старажытнабеларускі перыяд, але з'яўляюцца актыўна ўжывальнымі ў мове беларускай мастацкай прозы.

Такім чынам, з агульнай колькасці прааналізаваных намі лексічных адзінак (50) 50% з'яўляецца даўнімі запазычаннямі, 42% запазычанняў перайшло ў разрад гістарызмаў. Большасць даўніх запазычанняў з'яўляецца монасемантычнымі адзінкамі, г.зн., былі запазычаны ў адным значэнні і на працягу стагоддзяў захавалі сваё семантычнае адзінства.

ЛІТАРАТУРА

1. **Плотнікаў, Б.А.** Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. – Мн.: інтэрпрэссэрвіс, 2003. – С. 131.
2. **Русские писатели о языке.** – Л.: Учпедгиз, 1954. – С. 167.
3. **Шмелев, Д.Н.** Слово и образ / Д.Н. Шмелев. – М.: Наука, 1964. – С. 50.

S U M M A R Y

In the article the words of German origin, which are used as personal names in the modern Belorussian art prose are analysed. The semantics and chronology of German borrowings are defined.

Поступила в редакцию 8.05.2007